

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Культура
України

Випуск 7
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

СТАРОВИННИЙ НАРОДНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ В СУЧАСНОМУ МУЗИКУВАННІ

Аналізуються об'єктивні умови існування в сучасному житті традиційних фольклорних інструментів, висвітлюється їх роль і місце в сучасному професійному музичуванні.

Музична культура українського народу - це багатогранний, глибоко змістовний та різноманітний за напрямками пласт загальної художньої культури суспільства. Народний інструментарій, як й інші складові народної творчості, набув широкого розвитку. В Україні широко побутують такі народні інструменти як скрипка, цимбали, бандура, кобза, гармоніка та ін. Але відомо, що найдавнішими музичними інструментами є духові, зокрема сопілка. На території України знайдено унікальний зразок сопілки епохи палеоліту (40-45 тис. років до н.е.). До найстародавніших письмових згадок про неї належать записи візантійського історика Феофілакта Симокатта (IV ст.), арабського мандрівника Аль-Масуді (V ст) та арабського географа Ібн-Даста (X ст). Процес створення інструмента в ті далекі часи був досить простим. Пальці довільно клалися на виготовлену порожню циліндричну паличку (гілку, очерет), і на місцях, де лежали пучки пальців, залізним прутиком випікалися чи вирізувалися ножем шість отворів. Такий звукоряд майже ніколи не мав стабільної настройки.

Тривалий час репертуар народних сопіларів складався лише з невеликих пісенних та танцювальних мелодій для супроводу обрядів, побутових пісень і танків. Але талановиті народні інструменталісти-імпрровізатори, розширюючи форму інструментальної п'єси та ускладнюючи її ладо-інтонаційну структуру, почали виконувати їх окремо від обрядової дії, виключно для прослуховування. Досвідчені народні сопіларі намагалися розширити можливості інструмента. Все залежало від нахилів і уподобань виконавця. Так виникли сопілки з гуцульським, полтавським, поліським, закарпатським та іншими строями. Поява великої кількості різновидів сопілки була зумовлена як широким географічним розповсюдженням, так і примітивністю способів виготовлення інструмента разом з винахідливістю стародавніх майстрів.

Історія виконавського мистецтва на сопілці налічує кілька століть і нині набула нових якостей і змісту. Історичні події, що відбулися в XX ст., змінили ставлення широкого кола музикантів, як професіоналів, так і аматорів, до народного інструментального виконавства та перспектив розвитку загального музичного мистецтва. Розпочався і поширився процес удосконалення народних музичних інструментів, які мали відповідати потребам як з боку фольклору, так і з боку професійного виконавства. Новий етап розвитку народно-інструментального мистецтва на шляху до професіоналізації, розпочатий наприкінці XIX ст. В. Андрєєвим, М. Фомінім, Г. Хоткевичем та ін., набув в

новому столітті сили та глибини. Але на тлі цього широкомасштабного процесу в різних наукових виданнях час від часу виникають публікації, що висвітлюють проблему сучасного існування народного інструментарію під іншим кутом. В них висловлюється думка, що результатом удосконалення унікальних інструментів буде втрата природно народного інструментарію, а з ним і втрата неповторних українських ладів і мелосу багаторегіональної України. На прикладі сопілки, як типового інструмента для фольклору України, можна проаналізувати ситуацію, що склалася в сучасному музикуванні.

Розмаїття різновидів сопілки в кожній місцевості, ладів та засобів створення заважає комплексному оволодінню сопілкою як видом взагалі, обмежує можливості використання різних характерних прийомів звукоутворення та гальмує подальший розвиток сопілярського мистецтва на новому професійному рівні. Проблематика сучасного життя сопілки на практиці звужується до проблеми співвідношення принципів автентичності і хроматизації у ладоінтонаційній настроїці інструмента, тому що автентичність – це ґрунт, на якому зростає українське фольклорне мистецтво та джерело народного інструментального виконавства, а хроматизація – це шлях на велику професійну сцену та безмежне поширення можливостей.

Завдяки діяльності відомих майстрів-сопілкарів В. Зуляки, Є. Бобровникова, І. Скляра, Д. Деменчука, Н. Матвєєва та ін. виникли нові конструкції інструмента, в яких поліпшено його акустичні можливості. Результатом багаторічної діяльності майстрів у сучасних умовах стало створення удосконаленого варіанта – хроматичної сопілки з десятьма отворами, яка має підвищені, порівняно з архаїчними видами, технічні та темброві властивості. Широке використання сопілки в самодіяльному індивідуальному та колективному виконавстві, створення оригінального репертуару для неї та активне перенесення побутування інструмента на концертну естраду зумовили необхідність підвищення якості виготовлення кустарних інструментів до промислового рівня і задоволення попиту населення в музичних народних інструментах. У сучасному музикуванні актуалізувалося питання компромісного розв'язання дилеми традицій та сучасності фольклорного інструментарію.

Розвиток виконавського мистецтва на народних інструментах – це незалежний процес, зумовлений загальними закономірностями, які відбуваються в художній культурі загалом. Збереження національного надбання, яким є старовинний народний інструментарій, – актуальна справа, для вирішення якої необхідно об'єднати зусилля фольклористів, етнографів, музикознавців, аматорів тощо. Характерною особливістю українського фольклорного мистецтва є багатство стилів та жанрів з яскраво вираженою специфікою кожної місцевості. Тому виконавство на вдосконалених народних інструментах має свої регіональні особливості. Виконавство на сопілці – не виняток.

Фольклорне мистецтво на території Слобідської України – самобутнє художнє явище. Воно є сталою системою традиційних народних жанрів, що

сформувалися в результаті певної етнічної ізоляції і ревностної оборони своїх традицій кожною з етнічних груп. І саме на рівні первісних жанрів виявляється помітною різниця стилістики фольклору кожною з етнічних груп Слобідської України та своєрідність системи загалом.

Таким чином, за сприяння усіх загальномистецьких та конкретно регіональних факторів сучасного виконавства постає необхідність створення “Школи гри на хроматичній сопілці”, що має стати своєрідним підсумком дослідження виконавської діяльності відомих майстрів – сопілкарів Є. Бобровникова, Н. Матвєєва, Л. Яценка, П. Єпішева, Я. Мазура та ін., результатом власного виконавського досвіду автора статті, вивчення та аналізу специфічних прийомів звукоутворення. Постає необхідність підготувати потрібний навчальний матеріал, який би синтезував сучасні методичні принципи навчання та традиційні методи народного виконавського мистецтва на основі зразків маловивченого фольклору Слобідської України, професійних обробок народних пісень і танків для виконання в ансамблі. Музичний матеріал конкретної місцевості ознайомить громадськість не лише Східної, а й усієї території багаторегіональної України зі своєрідним і різноманітним за жанрами, стилістикою та етнічним корінням явищем, яким є народна музична творчість Слобожанщини.

Головним принципом для складання посібника повинна стати поступовість в навчальному процесі розвитку виконавської майстерності учня, етапному становленню віртуозності з засвоєнням традиційних прийомів гри. Результатом такої поступової роботи стане глибоке проникнення в стилістику та семантику ладо-інтонаційних структур народної творчості. Поява “Школи гри на хроматичній сопілці” сприятиме вивченню і, таким чином, примноженню національної культурної спадщини в галузі інструментальної музики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобровников Є. Грай сопілко. – К., 1960.
2. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. – К., 1966.
3. Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К.: Музична Україна, 1990.
4. Комаренко В. Український оркестр народних інструментів. – К., 1960.
5. Мазур Я. Буквар сопілкаря. – К., 1990.
6. Мазур Я. Юному сопілкареві. – К.: Музична Україна, 1976.
7. Музична Харківщина. – Х., 1992.
8. Пам'ятки України. Історія та культура. Вип. I. – К., 1995.
9. Проблеми етномузикології: збірка наукових праць. Вип. I. – К., 1998.
10. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. – Х.; 1930.

Надійшла до редколегії 21.09.2000 р.